

Röriga regler för rening

En kvarts miljon små avlopp i Sverige saknar tillräcklig rening. De övergöder våra vatten och riskerar att sprida sjukdomar. Kommunerna arbetar för att få fastighetsägarna att åtgärda avloppen. Men reglerna är otydliga och rättsläget oklart.

text Jan Malmberg illustration Felicia Fortes

Att vara miljöinspektör i en svensk glesbygdskommun kan ha sina sidor. Det vet Ann-Mari Åhlander i småländska Ljungby.

Runt om i den vidsträckt kommunen finns massor av pittoreska små villor och fritidshus. Ofta målade i falurött med vita knutar. Ofta med prunkande trädgårdar med äppelträd och krusbärsbuskar. Rätt så ofta med undermåliga och hälsovådliga avlopp.

Ann-Mari Åhlander berättar:

– En gång kom vi på inspektion till en gammal farbror. Det var en granne som klagat. Vi bad att få titta på hans WC-avlopp. Han visade oss en öppen slambrunn som var så full att man inte kunde se om den hade en eller två eller tre kamrar. Den såg inte ut att ha blivit tömd på mycket länge.

När vi frågade var utloppet fanns pekade han mot en sänka tvåhundra meter från huset.

När den luttrade miljöinspektören kom fram trodde hon först inte sina ögon.

I sänkan flöt en frisk bäck. Påfylld med det stinkande innehållet från mannens WC-avlopp.

– Han fick ett föreläggande om att

bygga om sitt avlopp – utan uppskov. Jag tror att han förstod precis varför, säger hon.

I likhet med många av sina yrkeskollegor runt om i landet jobbar nu Ann-Mari Åhlander hårt med att eliminera den här typen av små avlopp utan egentlig rening. Eftersom det varit förbjudet sedan 1969 att leda ut dem i vattenområden är det verkligen på tiden.

Enligt en kommunenkät genomförd i föl av Svenska miljöemissionsdata (Smed) på uppdrag av Havs- och vattenmyndigheten (HaV) finns det i landet uppskattningsvis 700 000 fastigheter med små WC-avlopp, det vill säga med anläggningar som är dimensionerade för max 200 personer.

Av dessa fastigheter har två tredjedelar en effektivare rening än enbart slamavskiljare: 30 procent har infiltration, 16 procent har markbädd, 11 procent har slutna tankar och 3 procent har minireningsverk.

Men uppemot en tredjedel har enbart slamavskiljning eller annan otillräcklig reningsteknik. Oftast rör det sig om trekammarbrunnar som fylls på med svartvatten från WC och gråvatten från bad, disk och tvätt (BDT). I bästa fall slamsugs de med jämna mellanrum.

Det undermåligt renade avloppsvattnet ökar dels risken

för spridning av miljö- och hälsofarliga mikroorganismer och kemikalier, dels bidrar det till övergödning av landets vattendrag med fosfor och kväve.

Enligt beräkningar från Smed – ett samarbete mellan IVL Svenska miljöinstitutet, Statistiska centralbyrån (SCB), Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI) – är de årliga utsläppen från landets små avlopp totalt cirka 295 ton fosfor och 3 066 ton kväve. Även om en del avskiljs på vägen till vattendragen genom den naturliga så kallade markretentionen, medför dessa utsläpp en betydande miljöbelastning. Det motsvarar lika mycket fosfor och en tiondel av det kväve som släpps ut i vattendragen från de kommunala reningsverken, som betjänar 90 procent av landets befolkning.

Smed konstaterar att den viktigaste insatsen som kan göras för att komma till rätta med denna miljöbelastning är att sätta fokus på klassens värsting – toalettavloppen med enbart slamavskiljare.

I Ljungby är man inne på samma linje.

För tio år sedan påbörjades en inventering av alla små avlopp i kommunen. Efter mycket rotande i gamla register kom man fram till att det rörde sig om 7 000, varav en stor del helt saknade tillstånd.

– Vi hade ingen aning om vad de använde för teknik. Därför skickade vi ut brev och begärde in uppgifter om avloppen. Men eftersom ganska många av fastighetsägarna är tyska och danska sommarboende dröjde det rätt länge innan vi fick heltäckande svar på våra utskick, berättar Ann-Mari Åhlander.

Framåt 2010 började äntligen bilden klarna. Det visade sig att ungefär hälften av de 7 000 avloppen inte uppfyllde lagens krav på rening. Därför blev nästa steg att uppmana ägarna att komma in med en ansökan om ny avloppslösning.

– Sedan 2010 har vi hunnit bevilja totalt 1 200 nya eller omprövade tillstånd. Eftersom vi har bra geologiska förutsättningar har många valt markbaserad rening, men det har också byggts gemensamhetsanläggningar. En del fastigheter har även anslutits till det kommunala VA-nätet.

För att skynda på processen anställdes i föl ytterligare en miljöinspektör. Nu är målet att hela högen av ansökningar ska ha betats av framåt 2025 – då det förmodligen inte heller kommer att saknas arbetsuppgifter.

– Vid det läget måste vi nog börja om med de äldsta tillstånden igen, konstaterar Ann-Mari Åhlander.

Detta dilemma delar Ljungbys miljöinspektörer med många av sina kollegor ute i landet. Trots att ambitioner inte saknas för att komma till rätta med de små avloppens

LAGAR OCH FÖRESKRIFTER FÖR SMÅ AVLOPP

Miljöbalken: Övergripande miljölagstiftning som gäller all verksamhet som påverkar miljön.

Förordningen om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd: Gäller bland annat tillstånd och anmälan för enskilda avlopp.

Naturvårdsverkets allmänna råd om små avloppsanordningar: Gäller bland annat vilka krav som ska ställas på avlopp för upp till 25 personer.

Plan- och bygglagen: Gäller bebyggelse och användning av mark och vatten.

Lagen om allmänna vattentjänster: Gäller kommunens ansvar för att ordna vatten och avlopp.

Anläggningslagen: Gäller skapandet av gemensamhetsanläggningar.

Konsumenttjänstlagen: Gäller kundens rättigheter vid köp av markentreprenad.

Konsumentköplagen: Gäller kundens rättigheter vid köp av avloppsanläggning.

Kommunala regler och riktlinjer: översiktsplaner, detaljplaner, områdesbestämmelser, särskilda krav för skyddade naturområden, vattenskydds-föreskrifter, lokala hälsoskydds-föreskrifter, kommunal renhållningsordning, lokal vatten- och avloppspolitik, lokala riktlinjer för hantering av urin och latrin etc.

Källa: Avloppsguiden

miljöbelastning, tycks man aldrig nå målet. Det framstår som sisyfosarbete.

Därför anser HaV i ett regeringsuppdrag som slutrapporterades hösten 2013 att åtgärdstakten måste höjas. Från nuvarande 1–2 procent till 5 procent av de bristfälliga anläggningarna per år. För att detta ska uppnås föreslås tydligare regler, en effektivare tillsyn och prövning, samt att en utredning om eventuella avgifter eller skatter genomförs.

– Det saknas incitament för fastighetsägarna att åtgärda sina anläggningar och därmed komma till rätta med problemen. Vi tycker därför att ett ekonomiskt styrmedel kan behövas för att öka motivationen. I dagsläget är det billigare för ägarna att fortsätta släppa ut än att göra något, betonar Åsa Gunnarsson, utredare på enheten för miljöprövning och miljötillsyn.

Inuläget är förslaget dock inte under utredning. Istället arbetar HaV med att ta fram en tydligare och enklare reglering som skulle kunna ersätta Naturvårdsverkets allmänna råd om små avloppsanläggningar. Framåt sommaren räknar man också med att kunna lämna över ett omarbetat författningsförslag.

Kanslirådet Caroline Dickson på miljö- och energidepartementet konstaterar att regeringen efter snart tre års beredning nu är beredd att ta tag i de här frågorna.

– Lagstiftningen har hittills varit alldeles för otydlig. Bindande gränsvärden för utsläppen har saknats. Samtidigt är det viktigt att gå försiktigt fram och inte belasta den enskilde alldeles för hårt. Vi får många brev från fastighetsägare som är oroliga för att ett nytt avlopp kan komma att kosta lika mycket som själva huset, säger hon.

Exakt hur mycket det kan kosta beror på hur tomten ser ut, var i landet bygget ska ske och vilken skydds nivå som krävs på platsen. Enligt kunskapsbanken Avloppsguiden ligger priserna normalt på 70 000–130 000 kronor. Som jämförelse kan nämnas att snittpriset för anslutning till kommunalt vatten och avlopp enligt branschorganisationen Svenskt Vatten ligger på 122 000 kronor, men att det i vissa lägen kan bli mer än dubbelt så dyrt.

Många miljöinspektörer hoppas nu att det nya författningsförslaget ska göra deras arbete enklare och tydligare. När det gäller rekommendationer om lämplig reningsteknik finns dock risken att de kan bli besvikna. Lagstiftningen och regelverket på det området ska vara teknikneutralt.

Utredaren Åsa Gunnarsson konstaterar dock:

– Snålspolande vattentoilet som leds till en sluten tank är ofta ett bra alternativ vid nybyggnation. Men då krävs också att kommunen har möjlighet att ta hand om innehållet och se till att näringen återförs till jordbruksmark.

Här ligger en handfull kommuner i framkant, däribland Södertälje, Kungsbacka, Västervik och Uddevalla. Vid vårens upplaga av konferensen »Vatten Avlopp Kretslopp« i Karlstad fick den sistnämnda Bohus kommunen pris för sitt kretsloppsarbete med små avlopp.

Sedan starten 2013 har Uddevalla ställt

i ordning tre behandlingsanläggningar där källsorterat toalettavlopp hygieniseras och omvandlas till gödsel. Ingen av dem har dock behövt byggas upp från grunden.

– Vi kom på att det finns en massa tomma gödselbrunnar på bondgårdar som slutat med djurhållning. På två av dessa gårdar lägger man nu ut den producerade gödseln på åkrarna, berättar projektledaren Andreas Roos.

Vid varje nybyggnation av små avlopp ställer kommunen numera krav på att de ska ha källsorterade avloppssystem, det vill säga vara utrustade med sluten tank för den snålspolande toaletten. Av de drygt 300 små avlopp som åtgärdas varje år blir drygt hälften kretsloppsanpassade.

Ett avgörande problem återstår dock.

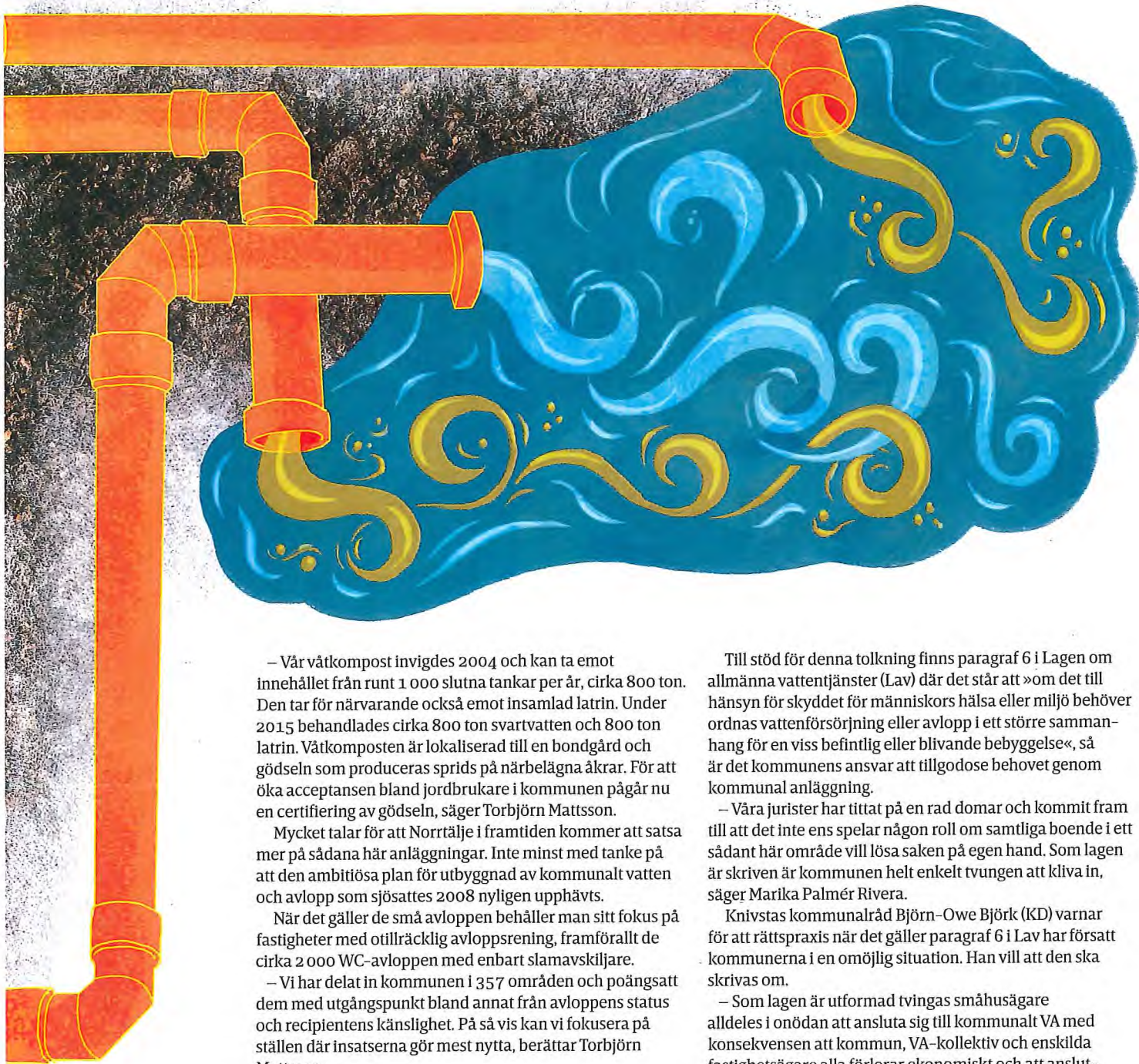
– Inom lantbruket finns det ännu en oro för att använda den här typen av gödsel. Trots att den innehåller väldigt lite tungmetaller. Enligt EU:s regler får den inte användas på ekologiska odlingar och certifieringsorganisationen Krav följer dessa bestämmelser, säger Andreas Roos.

Även i uppländska Norrtälje, kommunen som har flest små avlopp i hela landet, satsar man nu på kretsloppstänkande. Av totalt 18 000 små WC-avlopp är över 6 000 utrustade med slutna tankar.

Miljö- och hälsoskyddsinspektören Torbjörn Mattsson ger en bakgrund:

– Ända sedan den stora utbyggnaden av fritidshus började på 60-talet har vi varit mycket restriktiva mot markinfiltration för WC-avloppen i dessa områden. De flesta husen ligger ju vid kusten med ett mycket tunt jordlager. På 70-talet godkändes slutna tankar för vattentoilet i fritidshus, men på 80-talet blev det stopp för dessa. Det fanns inte kapacitet att ta hand om allt svartvatten.

Efter det blev det torrtoaletter som gällde för nybyggda fritidshus – tills i början på 2000-talet då kommunen fick statliga pengar av det lokala investeringsprogrammet (LIP) för att inventera och åtgärda dåliga WC-avlopp och samtidigt ge förutsättning för ett kretsloppssystem liknande det som Uddevalla nu skapat.

– Vår våtkompost invigdes 2004 och kan ta emot innehållet från runt 1 000 slutna tankar per år, cirka 800 ton. Den tar för närvarande också emot insamlad latrin. Under 2015 behandlades cirka 800 ton svartvatten och 800 ton latrin. Våtkomposten är lokaliserad till en bondgård och gödseln som produceras sprids på närbelägna åkrar. För att öka acceptansen bland jordbrukare i kommunen pågår nu en certifiering av gödseln, säger Torbjörn Mattsson.

Mycket talar för att Norrtälje i framtiden kommer att satsa mer på sådana här anläggningar. Inte minst med tanke på att den ambitiösa plan för utbyggnad av kommunalt vatten och avlopp som sjösattes 2008 nyligen upphävts.

När det gäller de små avloppen behåller man sitt fokus på fastigheter med otillräcklig avloppsrening, framförallt de cirka 2 000 WC-avloppen med enbart slamavskiljare.

– Vi har delat in kommunen i 357 områden och poängsatt dem med utgångspunkt bland annat från avloppens status och recipientens känslighet. På så vis kan vi fokusera på ställen där insatserna gör mest nytta, berättar Torbjörn Mattsson.

I grannkommunen Knivsta har man valt en något annorlunda strategi. Där lägger VA-strategen Marika Palmér Rivera just nu sista handen vid den nya VA-planen som hon hoppas ska vara klar före sommaren. Den kommer att ha en hel del betydelse för fastigheter med små avlopp.

För fyra år sedan pekade man ut trettio områden med sammanhängande bebyggelse där det fanns risk för hälso- och miljöproblem till följd av otillräcklig avloppsrening, oftast handlade det om små WC-avlopp med enbart slamavskiljare.

– Vi tittar nu på de områden där situationen är som allvarligast. I många av de andra områdena kan problemen lösas med att förbättra de små avloppen, men i dessa har vi gjort bedömningen att det vilar på kommunen att göra något, säger Marika Palmér Rivera.

Till stöd för denna tolkning finns paragraf 6 i Lagen om allmänna vattentjänster (Lav) där det står att »om det till hänsyn för skyddet för människors hälsa eller miljö behöver ordnas vattenförsörjning eller avlopp i ett större sammanhang för en viss befintlig eller blivande bebyggelse«, så är det kommunens ansvar att tillgodose behovet genom kommunal anläggning.

– Våra jurister har tittat på en rad domar och kommit fram till att det inte ens spelar någon roll om samtliga boende i ett sådant här område vill lösa saken på egen hand. Som lagen är skriven är kommunen helt enkelt tvungen att kliva in, säger Marika Palmér Rivera.

Knivstas kommunalråd Björn-Owe Björk (KD) varnar för att rättspraxis när det gäller paragraf 6 i Lav har försatt kommunerna i en omöjlig situation. Han vill att den ska skrivas om.

– Som lagen är utformad tvingas småhusägare alldeles i onödan att ansluta sig till kommunalt VA med konsekvensen att kommun, VA-kollektiv och enskilda fastighetsägare alla förlorar ekonomiskt och att anslutningsavgifter och brukningsavgifter på sikt kommer att öka kraftigt. Detta utan egentlig miljöförbättring, eftersom samfällighetsanläggningar eller godkända enskilda VA-lösningar är minst lika bra för miljön. I Knivsta har lagparagrafen gjort att vi stoppat byggandet av nya bostäder på landsbygden, säger han.

Även Marika Palmér Rivera tycker att VA-lagstiftningen behöver en översyn och en bättre samordning. Vilket inte hindrar henne från att försöka lösa problemet här och nu.

– I grunden är det inte orimligt att kommunen tar sitt ansvar, men alla avlopp behöver ju inte ingå i det stora kommunala VA-nätet. I Knivsta finns redan två lokala VA-nät i kommunal regi. Ett tredje är på gång. I framtiden kommer vi nog att ha fler lokala vattentäkter, fler lokala reningsverk och fler kretsloplösningar för de små avlopp som inte går att ansluta, konstaterar hon. ©